

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Om de kwaliteit van het geld'. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de 18de eeuw

Scheffers, A.A.J.

Citation

Scheffers, A. A. J. (2013, April 18). *'Om de kwaliteit van het geld'. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de 18de eeuw*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20829>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20829>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20829> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Scheffers, Albert Antoine Jacques

Title: Om de kwaliteit van het geld. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de achttiende eeuw

Issue Date: 2013-04-18

13 Nieuwe duiten 1754

13.1 Inleiding

Begin augustus 1753 melden de raden en generaalseesters opnieuw aan de Staten van Holland dat er al sinds enige tijd een ‘grote schaarsheid van goede Hollandsche koopere duiten’ bestaat en dat de circulatie vol zit met officieel verboden ‘blinde koopere plaatjes’, Brabantse oordjes en ander vreemd kopergeld.⁹⁷¹ Zij stellen te hebben vernomen dat Kleefse koperen muntjes door handelaren voor 16 of 17 stuks per stuiver worden verkocht en voor een duit (1/8 stuiver) in circulatie gebracht. De particuliere gebruiker merkt dit niet bij een kleine aanschaf die wordt betaald met enkele duiten, maar voor handelaren die met grote hoeveelheden duiten te maken hebben is dit wel een probleem. Ook voor het gewest leveren deze slechte duiten een financieel nadeel op. Vooral wanneer een intrekking van vreemde duiten wordt georganiseerd, de ingenomen exemplaren tegen nieuwe exemplaren of tegen zilvergeld worden gewisseld en wanneer de vreemde duiten als grondstof worden gebruikt voor de productie van nieuwe koperen duiten.

De controle op de uitvoer van de eigen goede nieuwe duiten en op de invoer van vreemd kopergeld van buiten het eigen gewest, maar ook van buiten de Republiek moet gebrekkig zijn geweest, want de kleingeldcirculatie in Holland en West-Friesland raakt steeds vervuild met ‘mindersoortige’ exemplaren. Gezien de aantallen moet het hier gaan om grote partijen koperen duiten die in- en uitgevoerd worden en niet om de in- of uitvoer van enkele stuks door grensverkeer van individuen, die al helemaal niet te controleren is.

In de Republiek moet men bovendien hebben geweten van de sanering van het kleingeld die in de Oostenrijkse Nederlanden in de jaren 1744 en 1745 is uitgevoerd. Maar extra maatregelen tegen de verhoogde kans op invoer van het slechte kopergeld uit het zuiden zijn, voor zover bekend, vóór januari 1754 niet genomen.⁹⁷²

Vooruitlopend op hun verzoek aan de Staten-Generaal van augustus 1754 informeren de generaalseesters naar de actuele prijs van het koper. Deze blijkt niet anders te zijn dan voor de laatste twee leveringen ruim tien jaar daarvoor. De generaalseesters menen genoeg te hebben aan f 30.000: - voor de aankoop van nieuwe duitplaatjes, die na het in circulatie brengen van de geslagen duiten weer geheel kan worden teruggestort in de kas van de gewestelijke Rekenkamer.⁹⁷³

Het blijft echter onduidelijk waarop de generaalseesters deze hoeveelheid baseren. In het ‘groot besogne tot de zaaken van de munte’, het overleg dat de generaalseesters voeren met enkele vertegenwoordigers uit de Staten van Holland, melden ze niet alleen dat het vanwege de prijs van koper nu mogelijk is om nieuwe duiten te produceren zonder dat dit de gewestelijke schatkist geld

971 Uit de tekst wordt niet duidelijk of het hier gaat om blanco, ongeslagen muntplaatjes of om sterk afgesleten exemplaren.
972 Janssens, *Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden*, 59-68 voor de sanering van de pasmunt in de Oostenrijkse Nederlanden.
973 NA 1.01.44-22 fol. 154-155v. Missive van R&G en resolutie van Staten van Holland van 3 augustus 1753.

kost. Tevens rapporteren zij dat men in de Munthuizen van de andere gewesten ook aanstalten maakt om nieuwe duiten te slaan. Deze nieuwe duiten zijn lichter dan de Hollandse exemplaren en bij invoer dus schadelijk voor de ingezetenen van het gewest Holland en West-Friesland. Als extra argument voeren zij nog aan dat de gezellen en werklieden op de Munten te Dordrecht en Hoorn vanwege de hoge prijs van het goud en zilver al enige tijd zonder werk zitten en dus geen inkomen hebben.⁹⁷⁴

De toestemming tot de aanschaf van nieuwe duitplaatjes wordt gegeven op 9 augustus 1753.⁹⁷⁵

Essayeur-generaal Marcellus Emants sluit op basis van deze toestemming een contract met Daniel Mits voor de levering van 34 à 35.000 pond duitplaatjes voor een prijs van f 79: - per 100 pond. Betaling direct na levering geeft recht op een korting van 2 procent, zodat de prijs uitkomt op f 77: 8 1/2.⁹⁷⁶

Eind oktober brengt Emants een bezoek aan de Westfriese Munt te Hoorn. Uit zijn rapport van medio december 1753 blijkt onder meer dat Mits eerst zes vaatjes en later, zonder tevoren overleg met de essayeur-generaal of de generaalseesters te plegen, nog eens twee vaatjes met duitplaatjes heeft geleverd, samen wegende 5.985 pond. De essayeur-generaal is kennelijk niet gediend van dit soort initiatief en heeft Mits inmiddels aangesproken op het feit dat hij zonder opdracht twee vaatjes meer heeft gestuurd. Mits moet voor zijn actie door het stof en belooft dit niet meer te doen.

Geheel op eigen initiatief, maar hoogstwaarschijnlijk in de verwachting dat het College hiermee zal instemmen, geeft Emants Theunis Kist de opdracht niet het jaargetal van het lopende jaar op zijn duiten te zetten, maar stempels met het jaartal 1754 te gebruiken. Op last van de essayeur-generaal mag Kist geen duiten uitgeven voordat hij een ‘lijst van partage’ heeft ontvangen. Eenzelfde opdracht stuurt Emants ook aan Otto Buck, de Muntmeester in Dordrecht.⁹⁷⁷

Volgens de diverse keuringsverslagen levert Mits in zes porties in totaal 34.752 ponden duitplaatjes, die over de twee Munten worden verdeeld (zie kadertekst 48).

Kadertekst 48

Datum leverantie (circa)	Aantal vaten	Ponden	Aantal stukken /pond	Vaten verzonden aan de Munt te
6 oktober 1753	8	5.725	149 5/8	Dordrecht
25 oktober 1753	6+2	5.985	149 1/8	Hoorn
23 + 30 november 1753	12	8.575	150 1/3	10 naar Dordrecht, 2 naar Hoorn
18 januari 1754	13	9.763	149 24/26	10 naar Dordrecht, 3 naar Hoorn
onbekend ⁹⁷⁸	7	4.704		4 naar Dordrecht, 3 naar Hoorn
Totaal	48	34.752		32 naar Dordrecht, 16 naar Hoorn

974 NA 1.01.44-22 fol. 157. ‘Nadere memorie wegens de schaarsheid van goede Hollandsche duiten’, d.d. 9 augustus 1753.
975 NA 1.01.44-22 fol. 159. Resolutie Staten van Holland d.d. 9 augustus 1753.
976 NA 1.01.44-71 fol. 132v en -22 fol. 164. Rapport van den esayeur-generaal d.d. 21 augustus 1753 en Memorie van R&G d.d. 3 september 1753.
977 NA 1.01.44-71 fol. 138v. Rapport van den essayeur-generaal d.d. 14 december 1753.
978 Aangezien het verslag van de controle van deze partij ontbreekt in het resolutieboek en het generaal register van raden en generaalseesters is het aantal vaten, het gewicht en de verdeling over de twee Munthuizen geconstrueerd uit de verantwoording van essayeur-generaal Emants. Zie voor deze laatste hoofdstuk 15.3 in het deel Bronnen van deze publicatie.

Op 9 januari 1754 komen de generaalmeesters met het door de Statenvergadering in augustus van het jaar daarvoor gevraagde preadvies betreffende de bestrijding van oude en vreemde duiten en de invoer van de nieuw geslagen exemplaren. Voor dit advies, opgesteld ten behoeve van een nog te houden overleg met vertegenwoordigers uit de Statenvergadering die belast zijn met de zaken van de munten, hebben de generaalmeesters de oude aktes bekeken. In tegenstelling tot eerdere acties tot opschoning van de kopergeldcirculatie stellen ze dit keer voor de oude en vreemde duiten meteen voor biljoen te verklaren, dus het gebruik hiervan per direct te verbieden en niet eerst voor enige tijd tegen de halve waarde te laten circuleren. De Hollandse en Westfriese duiten geslagen vanaf 1702 blijven buiten schot. Deze duiten zijn wel conform de juiste specificaties vervaardigd. Het preadvies wordt afgesloten met de concepttekst voor een nieuw plakkaat om ‘den invoer van de vreemde kopere munte te beteugelen’.⁹⁷⁹

Uit het verslag van het overleg met de vertegenwoordigers uit de Statenvergadering van donderdag 17 januari 1754 blijkt dat er uitgebreid is gesproken over het aanstellen van functionarissen die de oude en vreemde duiten moeten innemen. Dit intrekken van verboden duiten is geen taak van de generaalmeesters of de essayeur-generaal. De vertegenwoordigers uit de Statenvergadering besluiten het overleg met een verzoek aan de generaalmeesters hun gedachten toch nog eens goed over dit onderwerp te laten gaan.⁹⁸⁰

Van de generaalmeesters krijgt de essayeur-generaal de opdracht te Amsterdam bij diverse handelaren in koper te informeren naar de waarde per pond van de circulerende oude en vreemde duiten. Na ‘uitschieting’ van alle geelkoperen plaatjes zou niet meer dan tien stuivers per pond gegeven kunnen worden. Daniel Mits biedt als enige 10 1/2 stuiver per pond.⁹⁸¹ De generaalmeesters besluiten bovendien Emants op te dragen bij eerste gelegenheid in de Muntkamer verschillende wegingen uit te voeren van oude en vreemde duiten en bij ’s Lands geschutgieter te informeren naar de waarde van de ‘ondeugdzame’ duiten.⁹⁸²

Emants neemt zes steekproeven van de oude en vreemde duiten en stelt vast dat er 163 tot 167 stuks in een pond gaan. Gemiddeld wegen de 991 beproefde exemplaren 165 1/6 stuk per pond, dus aanmerkelijk minder dan de nieuwe duiten van 150 stuks per pond. Hij rekent de generaalmeesters voor dat een pond van deze duiten momenteel een waarde heeft van 20 5/8 stuiver. 100 Pond van deze duiten heeft een waarde van *f* 103: 2: 8. Wanneer deze duiten worden ingetrokken en aan de koperhandelaren voor 10 1/2 stuiver per pond worden verkocht, dan zal de kas van het gewest er bijna de helft op verliezen.⁹⁸³

Op basis van deze informatie rekenen de generaalmeesters Gecommitteerde Raden voor dat zelfs het bod van Daniel Mits de provinciale kas een verlies zal opleveren van *f* 50:12: 8 per 100 pond. Zij adviseren dan ook in de tekst van het uit te vaardigen plakkaat een termijn van twee maanden op

te nemen, waarna de oude en vreemde duiten ‘voor billioen en ongangbaar’ worden verklaard. Zij stellen voor de omwisseling te laten lopen via de stadsregeringen, waarbij per pond oude en vreemde duiten niet meer dan 10 stuivers aan nieuwe duiten wordt gegeven. De stadsbestuurders dienen het ingenomen kopergeld franco te sturen naar Daniel Mits te Amsterdam, die hun dan 10 1/2 stuiver per pond overmaakt. De 1/2 stuiver per pond die extra wordt uitgekeerd is bestemd voor de salariëring van de personen die voor de stadsregering de werkelijke omwisseling verrichten.⁹⁸⁴

Bij zijn bezoek aan Mits van begin februari controleert Emants tevens de kwaliteit en het gewicht van dertien vaten nieuwe duitplaatjes, samen wegende 9.763 pond, waarvan de rondellen ‘blank, rond en redelijk gelijkwigtig’ zijn, maar met 149 24/26 betiteld worden als ‘wat aan de zwaare kant’.⁹⁸⁵ Half februari meldt Emants aan de generaalmeesters dat Daniel Mits problemen heeft gehad met de aflevering van de blanco duitplaatjes. Door een defecte schuit zijn enkele vaten nat geworden en zijn op de koperen plaatjes vlekken ontstaan. De vaten zijn teruggezonden naar de kopermolens op de Veluwe, maar die staan vanwege een gebrek aan stromend water door de snel opgekomen strenge vorst stil. Zodra de kopermolens weer kunnen draaien, zullen ze de nog af te leveren duitplaatjes produceren en de gevlekte rondellen schoonmaken.

Voor de betaling van zijn buitenlandse grondstofleveranciers vraagt Mits een voorschot van zesduizend gulden. Emants stelt de generaalmeesters voor dit verzoek te honoreren en heeft al een concept voor een memorie aan Gecommitteerde Raden gereed. Hij voegt eraan toe dat dit voorschot binnen acht weken kan worden terugbetaald met het geld dat ontvangen wordt uit de aanstaande distributie van de nieuwe duiten. De generaalmeesters gaan akkoord, evenals de Gecommitteerde Raden.⁹⁸⁶

De nieuwe duiten zijn begin mei 1754 gereed. Daniel Mits blijkt per abuis 33 1/2 ponden koperen plaatjes meer te hebben geleverd dan met hem is afgerekend. Te Dordrecht levert hij 22.641 ponden, te Hoorn 12.144 1/2 ponden, samen 34.785 1/2 ponden.

Kadertekst 49

Datum betaling	ponden	Bedrag
13 nov 1753	5.725	4.432: 6: -
Idem	4.708	3.644:18: -
Idem	1.277	988:14: -
Idem	1.706	1.320:16: -
26 febr 1754	6.869	5.426:10: -
10 juni 1754	9.763	7.712:15: -
29 juni 1754	4.704	3.716: 3: -
Totaal	34.752	<i>f</i> 27.242: 2: -

984 NA 1.01.44-22 fol. 190v. Nader pre-advies van raden en generaalmeesters in 't besogne op de munte van 9 augustus 1753 d.d. 1 april 1754.
985 NA 1.01.44-71 fol. 144. Rapport d.d. 5 februari 1754.
986 NA 1.01.44-71 fol. 146v-147 en 148. Rapport d.d. 14 februari 1754.

Essayeur-generaal Emants ontvangt voor zijn inspanningen weer 1,5 procent van de opbrengst, zijnde *f* 21.060: - te Dordrecht en *f* 11.260: - te Hoorn, dus *f* 486:16: -. Deze werkzaamheden bestaan volgens zijn rekening uit het ontvangen en in betaling geven van de gelden voor de levering van de koperen plaatjes, de uitbetaling van de muntlonen en van de verdere onkosten die te maken hebben met productie en distributie van de nieuwe duiten. Onder deze laatste post vallen ook de verschillende voorschotten voor briefport, het opstellen van de finale rekening en voor het tweemaal doubleren van deze.⁹⁸⁷

13.2 Hollandse duiten 1754

Van de 48 door Daniel Mits geleverde vaatjes blanco duitplaatjes ontvangt de Dordtse Muntmeester Otto Buck er 32. In totaal gaat het hier om 22.641 ponden, die onder zijn verantwoordelijkheid worden verwerkt tot 2.106 zakken nieuwe duiten, elk met een inhoud ter waarde van 10 gulden (1.600 stuks). Voor de distributie van de zakken nieuwe duiten stuurt de essayeur-generaal de Muntmeester weer een overzicht (zie kadertekst 50).

Kadertekst 50

Distributie van de Hollandse duiten 1754 ⁹⁸⁸		
Stad	Aantal zakken	Waarde in guldens
Dordrecht	160	1.600
Haarlem	180	1.800
Delft	150	1.500
Leiden	400	4.000
Amsterdam	400	4.000
Gouda	130	1.300
Rotterdam	300	3.000
Gorinchem	40	400
Schiedam	60	600
Schoonhoven	40	400
Brielle	40	400
's-Gravenhage	206	2.060
	2.106	<i>f</i> 21.060

Opvallend is het relatief lage aantal nieuwe duiten dat de stad Amsterdam uit Dordrecht toegezonden krijgt. Hieronder zal blijken dat de stad het leeuwendeel van haar nieuwe duiten opnieuw uit de Westfriese Munt te Hoorn ontvangt. De Muntmeester krijgt als salaris voor zijn toezicht op de productie *f* 622: 4: 4. Voor uitbetaling aan de Munters krijgt Buck *f* 1.555:10:10, voor de ‘kaaijwerkers’ *f* 6:12: - en voor de kuipers 16:18: -. Voor het snel vermunt van de koperen plaatjes tot duiten is de Munt dag en nacht operationeel geweest. Vandaar dat de Muntmeester voor het extra stoken van vuur nog eens *f* 26:12: - ontvangt en voor lamp- en smeerolie *f* 20:15: -. Van de 22.641 ponden is door Buck 88 pond 12 ons aan cisailles of slecht geproduceerde stukken overgenomen. Ten slotte blijft er nog een restant van 108 duiten over, die Buck ook met de essayeur-generaal verrekent. Het gaat hier dus om een oplage van 3.369.708 stuks.⁹⁸⁹ Stempelsnijder Johan Drappentier levert 160 paar stempels en krijgt daarvoor *f* 160: -.

13.3 Westfriese duiten 1754

In de Westfriese Munt is Theunis Kist nog steeds als Muntmeester actief. Van de 48 door Daniel Mits geproduceerde vaten duitplaatjes zijn er 16 voor de Munt te Hoorn.⁹⁹⁰ De 12.144 1/2 ponden worden gemunt tot *f* 11.260: - aan nieuwe duiten en verpakt in 1.126 zakken met eveneens elk 1.600 stuks nieuwe duiten en dus een waarde van *f* 10: -. Net als zijn Hollandse collega krijgt ook de Westfriese Muntmeester een lijst toegezonden waarin gespecificeerd staat hoe hij de zakken met nieuwe duiten moet distribueren (zie kadertekst 51). Van de 12.144 1/2 ponden houdt Theunis Kist 29 1/2 ponden cisailles over, die hij voor 10 stuivers het pond overneemt van de essayeur-generaal, dus voor *f* 14:15: -. Bij de berekening van het aantal te munten nieuwe duiten is een fout gemaakt, want Kist houdt er na verzending van bovenstaande 1.126 zakken nog negen over. Deze negen zakken neemt hij vervolgens zelf over van de essayeur-generaal. Een berekening van de oplage van de Westfriese duit 1754 komt uit op een waarde van *f* 11.350 en dus op een totaal van 1.816.000 stuks.⁹⁹¹

⁹⁸⁷ Zie hoofdstuk 15.3 in het deel Bronnen van deze publicatie.

⁹⁸⁸ NA 1.01.44-71 fol. 154v. Rapport van de essayeur-generaal in de vergadering R&G d.d. 8 mei 1754.

⁹⁸⁹ Conform Sassen, *De Hollandsche en Westfriesche duiten 1738-1780*, 190.

⁹⁹⁰ NHAH 10-53. De Westfriese Munt heeft op 3 maart 1751 zijn productie te Medemblik gesloten en is op 10 april daaropvolgend te Hoorn weer van start gegaan. Akte van opening van tweede en derde muntbus van Theunis Kist.

⁹⁹¹ Conform Sassen, *De Hollandsche en Westfriesche duiten 1738-1780*, 190.

Kadertekst 51

Distributie van de Westfrieše duiten 1754⁹⁹²

Stad	Aantal zakken	Waarde in guldens
Amsterdam	600	<i>f</i> 6.000: -: -
Alkmaar	100	1.000: -: -
Hoom	100	1.000: -: -
Enkhuizen	126	1.260: -: -
Edam	50	500: -: -
Monnickendam	50	500: -: -
Medemblik	50	500: -: -
Purmerende	50	500: -: -
	1.126	<i>f</i> 11.260: -: -

13.4 Samenvatting 1754

Vanwege klachten over vervuiling van de kopergeldcirculatie door niet meer geldige Brabantse oordjes en koperen stukken uit Kleef, verzoeken raden en generaalmeeesters in augustus 1753 opnieuw aan de Staten van Holland nieuwe duiten te mogen laten produceren en distribueren. De mededeling over de gunstige prijs van het koper en over de aanstalten die de Munthuizen van de andere gewesten in de Republiek maken om ook nieuwe duiten te munten, versterken hun verzoek. In augustus 1753 mag essayeur-generaal Marcellus Emants een contract sluiten met Daniël Mits. Het betreft een levering van 34.752 pond Veluwse duitplaatjes. Voor de distributie van gemunte duiten worden vanaf nu zakken met een inhoud van 1.600 stuks en dus een waarde van *f* 10: - gebruikt en niet meer zoals eerder zakken van 2.00 stuks en een waarde van *f* 12:10. Uit de verantwoording die essayeur-generaal Emants heeft opgesteld blijkt dat deze poging tot verbetering van de kwaliteit van de circulatie van het koperen kleingeld de gewestelijke schatkist *f* 1.059:19: 9 oplevert.

⁹⁹² Conform Sassen, De Hollandsche en Westfriesche duiten 1738-1780, 190.

1754	Holland In Nederlandse guldens, stuivers en penningen, tenzij anders aangegeven ⁹⁹³	West-Friesland In Nederlandse guldens, stuivers en penningen, tenzij anders aangegeven	Totaal In Nederlandse guldens, stuivers en penningen, tenzij anders aangegeven
Voorschot ontvanger-generaal 10 september 1753			10.000: 0: 0
Idem 28 februari 1754			6000: 0: 0
Totaal			16.000: 0: 0
Leverantie Daniel Mits			34.752 pond
Feitelijk geleverd			+33 ½ pond
Verzonden	22.641 pond	12.144 ½ pond	34.785 ½ pond
Cisailles	88 pond 12 ons	29 ½ pond	
	44: 7: 8	<i>f</i> 14:15: 0	49: 2: 8
Gemunt aan nieuwe duiten	21.060:13: 8	<i>f</i> 11:350: 0: 0	32.410:13: 8
			⁹⁹⁴ 32.459:16: 0
Totaal ontvangen			48.459:16: 0
Gerestitueerd aan de ontvanger-generaal			16.000: 0: 0
Betaalt aan Daniel Mits op:			
13 november 1753			4.432: 6: 0
13 november 1753			3.644:18: 0
13 november 1753			988:14: 0
13 november 1753			1.320:16: 0
26 februari 1754			5.426:10: 0
10 juni 1754			7.712:15: 0
29 juni 1754			3.716: 3: 0
Muntmeester	622: 4: 4	334:17: 4	
Muntloon	1.555:10:10	837: 3: 2	
Kaaiwerker	16:18: 0	7: 0: 0	
Kuipers	6:12: 0		
Dag en nacht stoken	26:12: 0	15: 6: 0	
Olie	20:15: 0		
Stempelsnijder	160: 0: 0	80: 0: 0	
Essayeur-generaal			484:16: 0
Totaal	2.408:11:14	1.274: 6: 6	⁹⁹⁵ 47.409:16: 2
Ontvangst minus uitgave			<i>f</i> 1.059:19: 9

⁹⁹³ Emants maakt in zijn rekening een telfout van *f*10: 0: 0.

⁹⁹⁴ Emants noemt hier *f* 47.409:16: 3.

⁹⁹⁵ Hoewel in de aanhef van de rekening expliciet wordt gemeld dat deze is opgesteld in guldens van 20 stuiver en (stuivers van 16)penningen worden de valutatekens £ (feitelijk voor Nederlands pond van 40 groten) en β (idem voor schelling = 1/20 pond) gebruikt.